

УДК 343.575

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-11>

**Лисько Тетяна Давидівна,**  
кандидат юридичних наук, доцент  
(Національний авіаційний університет, м. Київ)  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0550-5740>



## ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ ЯК ВИД АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ПРОТИДІЇ ТА БОРОТЬБИ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ

*У науковій статті досліджено специфіку застосування примусового лікування до наркозалежних осіб, що вчинили кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Вказано на ефективність поєднання кримінально-правових і медичних заходів впливу з метою запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень цими особами та втрату ними суспільної небезпечності. Досліджено правову природу примусового лікування, вказано вади та переваги даного заходу кримінально-правового характеру.*  
**Ключові слова:** примусове лікування, наркотичні засоби, психотропні речовини, аналоги наркотичних засобів, кримінальна відповідальність, наркозалежні особи.

**Постановка проблеми.** У межах кримінально-правових і кримінально-виконавчих відносин правозастосовна практика віддає перевагу каральному потенціалу протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, який полягає в призначенні, виконанні та правових наслідках кримінального покарання. Основна мета таких заходів, яка не завжди досягається, – це виправлення засудженого. З огляду на це слід звернути увагу на альтернативні види впливу на осіб, що вчинили кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. До них належить примусове лікування, яке є не менш ефективним і мінімально затратним у процесі протидії наркозлочинам.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Аналізові проблем, пов'язаних із наркоманією, присвячено праці багатьох учених, зокрема П. Андрушка, М. Бажанова, Ю. Бауліна, А. Гришка, С. Гусева, О. Джужі, І. Дружиніна, В. Єсіпова, А. Закалюка, А. Зелінського, О. Козаченка, М. Коржанського, І. Нікіфорчина, П. Матишевського, Н. Мирошніченко, А. Музики, В. Сташиса, В. Тація, М. Хруппи, Є Фесенка та інших. Їх наукові праці відіграли надзвичайно важливу роль у дослідженні проблематики соціально-правових, кримінально-правових, кримінологічних та інших проблем протидії наркоманії.

**Метою статті** є аналіз чинного кримінального закону та судової практики в частині застосування примусового лікування до наркозалежних осіб, що вчинили кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, дослідження переваг та недоліків такого виду впливу примусового характеру.

**Виклад основного матеріалу.** Примусове лікування наркозалежних осіб, що вчинили кримінальне правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних

засобів, психотропних речовин, їх аналогів, є найбільш перспективним видом заходів примусового характеру, які можуть бути адаптовані та сформульовані в Стратегії державної політики щодо наркотиків.

За своєю правовою природою та особливостями застосування слід виокремити два види заходів медичного характеру, що можуть бути застосовані до осіб, хворих на наркоманію:

- 1) добровільне лікування – лікування від наркоманії, яке здійснюється за згодою хворого або його законного представника;
- 2) примусове лікування – лікування на підставі судового рішення хворого на наркоманію, який ухиляється від добровільного лікування або продовжує вживати наркотичні засоби без призначення лікаря та порушує права інших осіб [1].

У судовій практиці досить часто виникає питання про визнання особи, що зловживає наркотичними засобами, психотропними речовинами чи їх аналогами, неосудною чи обмежено осудною. У такому випадку суд вдається до застосування примусових заходів медичного характеру.

Застосування примусового лікування являє собою діяльність суду щодо прийняття у відповідному процесуальному документі рішення про визначення цього засобу впливу щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та має хворобу, яка становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Стаття 96 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлює, що примусове лікування може бути застосоване судом незалежно від призначеного покарання до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. У разі призначення покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. У разі призначення інших видів покарань

примусове лікування здійснюється в спеціальних лікувальних закладах [2].

А.А. Музика та О.П. Горох неодноразово вказували у своїх наукових доробках, що не потрібно переоцінювати ефективність покарання відносно осіб, що мають наркотичну залежність та вчинили кримінальне правопорушення. Як засвідчує правоохоронна практика, застосування найбільш суворих кримінально-правових заходів, таких як покарання у виді позбавлення волі на певний строк, не дають бажаного результату. А такий результат можливо отримати лише при наявності хоча б мінімального комплексного підходу щодо вирішення цієї проблеми – активними зусиллями з лікування осіб від наркотичної залежності [3, с. 16].

У науковому колі точилися дискусії щодо правової природи примусового лікування. Досить тривалий час воно характеризувалось тими самими ознаками, що і покарання, оскільки виступає заходом примусу з боку держави та признається судом. Як відзначають дослідники, між примусовим лікуванням і покаранням можливо виявити спільні ознаки. Є очевидним, що ці категорії входять до загального поняття кримінально-правових заходів. Так, можна виділити наступні ознаки-властивості, що їх споріднюють: наявність державного примусу, можливе застосування виключно на підставі закону, застосування до осіб, що визнані винуватими у відповідності з положеннями кримінального процесуального законодавства, наслідки їх застосування проявляються в певних обмеженнях прав і свобод людини без порушень цих прав. Однак, слід відмітити неможливість споріднення зазначених видів кримінально-правових заходів, по-перше, тому, що примусове лікування не містить у собі карального елемента, по-друге, мета такого кримінально-правового заходу полягає не у виправленні людини, а направлена на необхідністьвилікувати наркозалежну особу або хоча б покращити її стан здоров'я, і тим самим попередити можливість вчинення нею інших кримінальних правопорушень [4, с. 350].

Наразі можна сформувати вади сучасної концепції примусового лікування від наркоманії. До недоліків правової природи примусового лікування слід віднести:

- схожість правової природи примусового лікування та кримінального покарання, оскільки режим виконання примусового лікування наркозалежних осіб збігається з режимом відбування покарання у виді позбавлення волі. Це тягне за собою неефективність і дублювання вказаних заходів кримінально-правового впливу, а також порушення норм кримінально-виконавчого законодавства;

- неврегульованість законодавством окремих питань примусового лікування, відсутність чіткого порядку проведення медичної експертизи хворих на наркоманію, а також відсутність спеціального законодавства, що регламентує виконання примусового лікування;

- певна кількість хворих на наркоманію, що вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, якій призначено максимальне покарання у виді позбавлення волі;

- нетривалі строки примусового лікування та необхідність економії державних коштів на їх реалізацію вказують на нерентабельність цих заходів;

- відсутність чинної Стратегії державної політики щодо наркотиків (остання з прийнятих розрахована на період до 2020 року).

Підтримуючи думку, сформовану кримінально-правовою політикою, про необхідність використання

примусового лікування для протидії наркоманії, вважаємо, що реальна ситуація у сфері боротьби з наркозлочинністю та ліберальна каральна практика, що не відповідає сучасним реаліям, підвищують актуальність внесення в кримінальне законодавство норми про примусове лікування наркозлочинців, що хворіють на наркоманію. Мету примусового лікування від наркоманії слід звести до досягнення медичного результату та попередження кримінальних правопорушень, вчинення яких цими особами потенційно можливе. Таким чином, слід чітко встановити відмінність мети покарання та мети примусового лікування.

Механізм кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів при застосуванні примусового лікування хворих на наркоманію полягає в усуненні суспільно небезпечного діяння та його можливих наслідків, суспільної небезпечності самого наркомана та прецедентного характеру його дії шляхом застосування медичного та організаційно-попереджувального впливу, формування мотивації щодо необхідності лікування, а також створення умов для законослужняного та здорового способу життя осіб, які пройшли примусове лікування.

Медичний вплив полягає в застосуванні різних методів лікування та методик дослідження стану наркозлочинця. Суб'єктом такого впливу виступає лікар-нарколог, який із врахуванням існуючої практики, власного досвіду та особливостей захворювання обирає адекватні методи лікування та строки їх застосування. Метою такого впливу є одужання хворого на наркоманію або покращення стану його здоров'я, а також досягнення стійкої ремісії. Нормативно-медичний вплив на наркозлочинців не врегульовано, і він носить суб'єктивно-оціночний характер.

Організаційно-попереджувальний вплив полягає в забезпеченні порядку проходження примусового лікування. Метою даного впливу є нейтралізація хворого, який становить небезпеку як для самого себе, так і для оточуючих, попередження вчинення ним нових кримінальних правопорушень, забезпечення прав і свобод особи, що проходить примусове лікування. У випадку відбування покарання у виді позбавлення чи обмеження волі суб'єктом впливу виступає адміністрація кримінально-виконавчої установи, а при амбулаторному лікуванні – уповноважений орган пробації. Основними заходами, що забезпечують організаційно-попереджувальний вплив, є наступні: а) забезпечення режиму роботи медичної установи, її безпека; б) активне спостереження за поведінкою хворого на наркоманію; в) контроль за лікуванням, організація регулярних оглядів; г) нагляд за медичною установою, що здійснює примусове лікування.

При застосуванні примусового лікування щодо наркозалежних осіб стає можливим попередження та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень наркозлочинцями, оскільки примусове лікування реалізовується через позбавлення таких можливостей: а) вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів без призначення лікаря; б) незаконне придбання для подальшого вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів; в) спілкування з особами, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги, а також іншими особами, що схиляють до вживання вказаних речовин, сприяють цьому; г) потрапляння в «зону ризику» вчинення наркозлочинів тощо.

Крім того, слід встановити кримінальну відповідальність за ухилення від примусового лікування. Особливу увагу слід звернути на випадки ухилення від лікування, якщо це було підставою звільнення від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 309 КК України. Означена норма не вказує та не передбачає будь-які наслідки у випадку невиконання чи неналежного виконання суб'єктом обов'язків, що на нього покладаються.

Визнаючи доцільність застосування примусового лікування наркозалежних осіб у системі заходів протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, слід вказати на окремі його вади, що мають місце на сучасному етапі:

1) обов'язкове примусове лікування не ставить і не забезпечує спеціальну мету остаточно вилікувати або покращити стан здоров'я хворого, за якого він перестає бути суспільно небезпечним;

2) об'єктом примусового лікування стають менш небезпечні кримінальні правопорушники, а метою лікування є тільки схилення наркозалежної особи до лікування, а не саме лікування;

3) механізм схилення наркозалежної особи до лікування здійснюється переважно не примусовими, а виховними методами, у яких основну роль відведено переконанню.

**Висновки.** Вважаємо за доцільне переглянути концепцію примусового лікування в кримінальному праві в частині розширення її змісту та обсягу щодо наркозалежних осіб, зважаючи на особливості та специфіку даного виду захворювання та поєднання його із вчиненням кримінальних правопорушень. Примусове лікування, що застосовується щодо наркозалежних осіб, поряд із кримінальним покаранням є важливими засобами протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Поєднання ефективного застосування всіх видів лікування наркозалежних осіб і реалізація кримінально-правових форм впливу може призвести до досягнення необхідного результату – отримання збалансованого механізму впливу на наркозлочинність на індивідуальному та загальному рівнях. При цьому пріоритетне значення слід надавати саме примусовому лікуванню, яке здатне максимально досягнути специфічної мети кримінального закону.

#### Список використаних джерел

1. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр#Text> (дата звернення: 03.08.2023).
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 11 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 03.08.2023).
3. Музика А.А., Горох О.П. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення : монографія. Київ : ПАЛІВОДА А.В., 2012. 404 с.
4. Пушкар Г. Примусове лікування від наркоманії як інший кримінально-правовий захід: ефективність та необхідність застосування. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 345–360.

#### References

1. Pro zakhody protydyi nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rechovyn i prekursoriv ta zlovzhvanniu nymy : Zakon Ukrainy vid 15.02.1995 r. № 62/95-VR : stanom na 31 berez. 2023 r. [On countermeasures against the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors and their abuse: Law of Ukraine dated February 15, 1995 No. 62/95-VR: as of March 31, 2023]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр#Text> [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III : stanom na 11 serp. 2023 r. [Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine dated 04/05/2001 No. 2341-III: as of August 11 2023]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
3. Muzyka, A.A., & Horokh, O.P. (2012). *Pokarannia ta yoho zastosuvannia za zlochyny proty zdorovia naseleння* [Punishment and its application for crimes against public health]. Kyiv: PALYVODA A.V., 404 s. [in Ukrainian].
4. Pushkar, H. (2016). Prymusove likuvannia vid narkomanii yak inshyi kryminalno-pravovy zakhid: efektyvnist ta neobkhdnist zastosuvannia [Forced drug addiction treatment as another criminal legal measure: effectiveness and necessity of application]. *Pravovy vplyv na nepravomirnu povedinku: aktualni hrani – Legal impact on illegal behavior: current aspects* (O.V. Kozachenko, Ye.L. Streltsov (Eds.)). Mykolaiv : Ilion, 345–360 [in Ukrainian].

#### Lysko Tatyana,

PhD in Law, Associate Professor

(National Aviation University, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0550-5740>

### FORCED TREATMENT AS A TYPE OF ALTERNATIVE METHOD OF PREVENTING AND FIGHTING THE ILLEGAL TRAFFICKING OF NARCOTICS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES, THEIR ANALOGUES AND PRECURSORS

*The scientific article examines the specifics of the application of forced treatment to drug addicts who have committed criminal offenses in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors. It is indicated the effectiveness of the combination of criminal-legal and medical measures of influence in order to prevent the commission of new criminal offenses by these persons and their loss of public danger. The legal nature*

*of forced treatment is investigated, the disadvantages and advantages of this criminal-legal measure are indicated. It is pointed out the feasibility of revising the concept of forced treatment in criminal law in terms of expanding its content and scope for drug addicts, taking into account the peculiarities and specifics of this type of disease and its combination with the commission of criminal offenses.*

*Compulsory treatment applied to drug addicts, along with criminal punishment, are important means of combating criminal offenses in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues. The combination of the effective application of all types of treatment of drug addicts and the implementation of criminal law forms of influence can lead to the achievement of the necessary result – obtaining a balanced mechanism of influence on drug crime at the individual and general level. At the same time, priority should be given to forced treatment, which is able to maximally achieve the specific goal of the criminal law.*

*Compulsory treatment of drug addicts who have committed a criminal offense in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, and their analogues is the most promising type of coercive measures. It should be noted that such coercive measures can be adapted and formulated in the State Drug Policy Strategy.*

**Key words:** *forced treatment, narcotic drugs, psychotropic substances, drug analogues, criminal responsibility, drug addicts.*